

Неля МАЦІБОРА,

orcid.org/0000-0002-6193-8911

аспірантка кафедри теорії та історії педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) neliamotot@ukr.net

СУТНІСТЬ ПАРТНЕРСТВА ВЧИТЕЛІВ І БАТЬКІВ У ВИХОВАННІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Узагальнено, що проблема взаємодії сім'ї та школи – проблема сучасної освіти та суспільства в цілому. Підсумовано, що найважливішим ресурсом вирішення завдань духовно-морального виховання молодших школярів є взаємодія школи та сім'ї. Поняття «взаємодія» є міждисциплінарною категорією, що розкриває взаємні зв'язки різних феноменів, а також їх взаємну зумовленість і взаємоперехід з одного стану в інше. У філософії взаємодія сприймається як взаємний вплив об'єктів один на одного, їх взаємна зумовленість, яка характеризується зміною стану та обміном цих об'єктів речовиною, енергією, інформацією. В соціології феномен «взаємодія» сприймається як процес опосередкованого або безпосереднього впливу соціальних груп та індивідів один на одного, який породжує їхню взаємну обумовленість. У психології взаємодія трактується як процес відображення впливу різних об'єктів один на одного, що породжують їх взаємну обумовленість і зв'язок. Взаємодія сім'ї та школи в розрізі виховання відповідальності молодших школярів розуміється в розрізі педагогіки українськими вченими як рівноправне соціальне партнерство педагогів та батьків у питаннях навчання та виховання.

Констатовано, що в сучасному освітньому процесі виділяються такі актуальні тенденції співпраці сім'ї та школи: усвідомлення важливості тісної інтеграції сім'ї та школи для отримання якісного результату взаємодії; розробка наукової основи психолого-педагогічної взаємодії, що спирається на принципи та положення сучасної педагогічної науки; розгляд співпраці сім'ї та школи як соціально-діяльничої системи, що діє за законами функціонування діяльничих систем; розробка теорії ефективного управління системою педагогічної взаємодії школи та сім'ї; обґрунтування системно-діяльничого підходу до організації взаємодії сім'ї та школи в сучасних умовах. Підсумовано, що перед українською освітньою системою стоїть завдання пошуку нових підходів до організації взаємодії батьків та педагогів, розробки технологій та форм для відновлення виховного потенціалу сім'ї у розрізі розвитку відповідальності молодших школярів; розвитку сім'ї як суспільної, особистісної та державної цінності.

Ключові слова: *теоретичні засади, педагогічна підтримка, виховання, відповідальність, партнерство, учні, батьки, педагоги.*

Nelia MATSIBORA,

orcid.org/0000-0002-6193-8911

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Pedagogy

Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) neliamotot@ukr.net

THE ESSENCE OF PARTNERSHIP BETWEEN TEACHERS AND PARENTS IN EDUCATING THE RESPONSIBILITY OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

It has been generalized that the problem of interaction of family and school – is a problem of modern education and society in general. It has been summed up that the most important resource of the solution of problems of spiritual and moral education of primary school pupils is the interaction of school and family. The concept of «interaction» is the interdisciplinary category, which reveals interconnections of different phenomena, as well as their mutual conditionality and mutual transition from one state to another. In philosophy, interaction perceived as the mutual influence of objects on each other, their mutual conditionality that is characterized with changing the state and exchange of these objects of matter, energy, information. In sociology, the phenomenon of «interaction» is perceived as a process of indirect or direct influence of social groups and individuals on each other, which gives rise to their mutual conditionality. In psychology, interaction is interpreted as a process of reflecting the influence of different objects on each other, giving rise to their mutual conditionality and connection. Ukrainian scientists understand interaction of family and school in the context of educating the responsibility of primary school pupils in the context of pedagogy as an equal social partnership of teachers and parents in the questions study and education.

It has been stated that in modern educational process there the following relevant tendencies of family and school cooperation: awareness of the importance of close integration of family and school for receiving a qualitative result of interaction; development of scientific basis of psychological and pedagogical interaction, based on the principles and provisions of modern pedagogical science; review of cooperation of family and school as social and active system,

which acts due to the requirements of functioning active systems; development of theory of effective managing the system of pedagogical interaction of school and family; substantiation of system and active approach for the organization of interaction of family and school in modern conditions. It has been concluded that the Ukrainian educational system faces the task of finding new approaches to the organization of interaction between parents and teachers, development of technologies and forms for restoring the educational potential of the family in terms of developing the responsibility of primary school pupils; development of family as social, personal and state value.

Key words: *theoretical foundations, pedagogical support, educating, responsibility, partnership, pupils, parents, teachers.*

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічних перетворень, що відбуваються в суспільстві, в системі освіти, на передній план виступають проблеми взаємодії сім'ї та школи як засіб виховання, зокрема, й відповідальності молодших школярів. За всіх часів співпраця сім'ї та школи вважалася пріоритетом у вихованні. Але найактуальнішим це стало останнім часом. В сучасній економічній ситуації багатьох батьків непокоїть, насамперед, матеріальне та фінансове благополуччя сім'ї, проблема виховання дітей відходить на другий план. І часто батьки перекладають цю місію на освітян школи.

Тоді як виховання відповідальності молодшого школяра починається в сім'ї, і якщо батьки не транслиують загальнолюдські, моральні, культурні цінності, не взаємодіють зі школою у вирішенні завдань виховання, то розвиток дитини не може бути всебічним і ефективним. Підвищення мотивації сучасної сім'ї до здійснення виховання відповідальності учня початкової школи вимагає від педагогічної науки та практики розробки науково-методичного забезпечення взаємодії загально-освітньої організації та сім'ї, а також психолого-педагогічного супроводу сім'ї у вирішенні завдань виховання. Відповідно до положень Концепції «Нова українська школа», одним із основних напрямків підтримки сімейного виховання є створення оптимальних умов для розширення участі сім'ї у виховній діяльності організацій, які здійснюють освітню діяльність та працюють з дітьми.

Однією з головних завдань державного освітнього стандарту початкової загальної освіти є забезпечення психолого-педагогічної підтримки сім'ї та підвищення компетентності батьків у питаннях виховання та освіти, охорони та зміцнення здоров'я дітей. Аналіз сучасного стану роботи шкіл у напрямі виховання відповідальності молодших школярів продемонстрував, що існуючий формально-адміністративний підхід школи до організації співпраці з сім'єю, недостатнє володіння педагогами змістом, формами та методами взаємодії з батьками, не сприяють забезпеченню результативності процесу виховання окресленого феномену у свідомості школярів.

Аналіз досліджень. Проблема взаємодії сім'ї та школи завжди була у центрі уваги педагогів та психологів. На необхідність організації співпраці сім'ї та школи з метою виховання дітей вказують багато дослідників. Так, О. Гончар виокремила теоретико-методологічні засади ідеї педагогічної взаємодії учасників навчального процесу (Гончар, 2010: 22). Л. Пovalій виявила взаємодоповнюючу роль школи і сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин (Пovalій, 2014: 401–410). Тоді як А. Чаговець здійснив історіографічний дискурс проблеми взаємодії учителів із батьками молодших школярів (Чаговець, 2020: 229–237). У напрацюваннях Т. Шевелевої віддзеркалено специфіку співпраці сім'ї та школи на сучасному етапі (Шевелева, 2008: 25–28). Водночас у наукових доробках сучасних дослідників розкрито окремі аспекти розвитку відповідальності підростаючого покоління. Наприклад, О. Радченко виявила ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі (Радченко, 2008). М. Савчин дослідила психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості (Савчин, 1997). М. Сметанський спрямовував свої наукові пошуки на виявлення факторів формування соціальної відповідальності вчителя в системі «школа-ВНЗ-школа» (Сметанський, 1994). Тоді як Н. Стаднік зверталась до вивчення проблеми виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи (Стаднік, 2009) й формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку (Стаднік, 2019). Разом з тим проблема виховання відповідальності молодших школярів шляхом забезпечення педагогічної підтримки взаємодії вчителів і батьків залишилась поза межами наукових розвідок.

Мета статті – дослідити сутність партнерства вчителів і батьків у вихованні відповідальності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Проблема взаємодії сім'ї та школи – проблема сучасної освіти та суспільства в цілому. Необхідність та важливість взаємодії сім'ї та школи ніколи не ставилася під сумнів. До вступу дитини до школи батьки виступають її першими та основними вихователями.

Результативність діяльності школи з навчання та виховання учнів багато в чому залежить від того, наскільки плідно збудовано співпрацю педагогів з батьками.

У молодшому шкільному віці батьки є прикладом, на який дитина орієнтується у своєму повсякденному житті. У сім'ї дітям передаються духовні та моральні традиції, культурні та моральні цінності. Душевне самопочуття дитини, перспективи її подальшого життя багато в чому залежать від сімейного укладу та від того, наскільки батьки узгодять свої дії у розрізі ставлення до дитини з педагогами школи, де школяр здобуває освіту (Сметанський, 1994).

Сказане дає підстави вважати, що найважливішим ресурсом вирішення завдань духовно-морального виховання молодших школярів є взаємодія школи та сім'ї.

Поняття «взаємодія» є міждисциплінарною категорією, що розкриває взаємні зв'язки різних феноменів, а також їх взаємну зумовленість і взаємоперехід з одного стану в інше. У філософії взаємодія сприймається як взаємний вплив об'єктів один на одного, їх взаємна зумовленість, яка характеризується зміною стану та обміном цих об'єктів речовиною, енергією, інформацією (Гончар, 2010: 26).

В соціології феномен «взаємодія» сприймається як процес опосередкованого або безпосереднього впливу соціальних груп та індивідів один на одного, який породжує їхню взаємну обумовленість (Чаговець, 2020: 229–237). У психології взаємодія трактується як процес відображення впливу різних об'єктів один на одного, що породжують їх взаємну обумовленість і зв'язок. Так М. Савчин під взаємодією розуміє таку систему дій, за якої дії однієї людини або групи людей зумовлюють певні дії інших, а дії останніх, на свою чергу, визначають дії перших (Савчин, 1997: 45).

У педагогічній науці поняття «взаємодія» стало широко використовуватись для позначення відносин між учасниками педагогічного процесу з другої половини ХХ століття, коли на теоретичному та прикладному рівнях набули поширення ідеї гуманістичної парадигми освіти.

Взаємодія сім'ї та школи в розрізі виховання відповідальності молодших школярів розуміється українськими вченими як рівноправне соціальне партнерство педагогів та батьків у питаннях навчання та виховання (Гончар, 2010: 26), як детермінований освітньою ситуацією, опосередкований соціально-психологічними процесами зв'язок суб'єктів (і об'єктів) освіти, що при-

зводить до кількісних та якісних змін вихідних якостей та станів зазначених суб'єктів та об'єктів (Повалій, 2014: 402), як спільна діяльність вчителів та батьків, у ході якої визначається стратегія, реалізуються програми, забезпечуються умови підвищення якості освіти учнів (Сметанський, 1994: 14).

Порівняльний аналіз наукової літератури з питань педагогічної взаємодії дає підстави вважати, що у другому десятилітті ХХІ століття педагогічна взаємодія розуміється дослідниками, насамперед, як співпраця педагогів та батьків у педагогічному процесі. Вітчизняні педагоги та психологи під взаємодією розглядають систему взаємозумовлених дій, де окрема дія одного з учасників взаємодії викликає дії у відповідь іншого (Стаднік, 2019).

Результат кожної попередньої дії впливає на наступні дії. Кінцевий результат такого обміну діями визначається єдиною всім її учасників системою загальних уявлень (Стаднік, 2009). Наукові дослідження, що проводились наприкінці ХХ ст., ще раз підтвердили ідею впливу школи на сімейне виховання та вплив сім'ї на школу (Савчин, 2005).

Вчені виділяють два напрями впливу школи на сім'ю: у процесі роботи з батьками та у процесі роботи з самими учнями. Вплив педагога тільки на тих, хто навчається без підтримки з боку батьків, може бути безрезультатним, у зв'язку з тим, що діти виявляються в таких умовах, коли виконання вимог школи поставить їх у скрутне становище.

Виховання дитини починається у ній, на думку М. Савчин, сім'я – фундамент суспільства. Саме у сім'ї людина формується як особистість. Сім'я виступає головною опорою людини протягом усього життя (Савчин, 1997). Школа виступає як організаційний початок масової повсякденної діяльності у сфері безперервного виховання. У наші дні багато освітян відзначають, що молоді батьки недостатньо володіють навичками спілкування з дітьми.

Дуже часто батьки переносять на дитину власні життєві проблеми у професійній, сімейній та іншій сферах (Стаднік, 2009), що призводить до свого роду «успадкування» досвіду сімейних невдач та батьківської неефективності. Така обстановка позбавляє дитину відчуття успіху та різко підриває її впевненість у собі. Так, Н. Стаднік проведено роботу щодо виявлення та узагальнення сімейних проблем у контексті соціально-педагогічних особливостей життєдіяльності різних сімей, а також вивчені способи надання соціально-педагогічної підтримки сім'ї. Останнім

часом спостерігається дистанціювання інститутів соціуму, особливо освітніх організацій, від сім'ї та проблем виховання відповідальності в дітей, що створює несприятливий вплив на зміну стилю внутрішньосімейних відносин, життєвих пріоритетів (Чаговець, 220: 229).

У сучасному освітньому процесі виділяються такі актуальні тенденції співпраці сім'ї та школи:

- усвідомлення важливості тісної інтеграції сім'ї та школи для отримання якісного результату взаємодії;
- розробка наукової основи психолого-педагогічної взаємодії, що спирається на принципи та положення сучасної педагогічної науки;
- розгляд співпраці сім'ї та школи як соціально-діяльній системи, що діє за законами функціонування діяльностей систем;
- розробка теорії ефективного управління системою педагогічної взаємодії школи та сім'ї;
- обґрунтування системно-діяльностей підходу до організації взаємодії сім'ї та школи в сучасних умовах (Чаговець, 2020: 230 – 231).

Сьогодні перед українською освітньою системою стоїть завдання пошуку нових підходів до організації взаємодії батьків та педагогів, розробки технологій та форм для відновлення виховного потенціалу сім'ї у розрізі розвитку відповідальності молодших школярів; розвитку сім'ї як суспільної, особистісної та державної цінності.

Вчені та педагоги вказують на необхідність розробки програм психолого-педагогічного супроводу сім'ї для вирішення виховних завдань (Шевелева, 2008: 26). Для цього необхідно проводити низку заходів щодо освіти батьків, їх психолого-педагогічній підготовці, метою яких є побудова якісно нових відносин між двома соціальними інститутами – школою та сім'єю.

Зокрема, Т. Шевелева, вивчивши питання взаємодії батьків та дітей, висунула ідею співпраці батьків, вчителів та дітей у різних видах діяльності: ігровій, пізнавальній, дозвільній, оздоровчій, трудовій та ін. для зміцнення внутрішньосімейних зв'язків, спільних інтересів та захоплень, взаємодовіри, взаєморозуміння, взаємодопомоги та загалом сімейного мікросоціуму й розвитку відповідальності молодших школярів. На думку авторки, основною формою взаємодії є клубне об'єднання – педагогічно організоване добровільне співтовариство педагогів, учнів та їх батьків, в основі якого лежать взаєморозуміння, доброзичливість, прагнення вирішення сімейних та шкільних виховних питань (Шевелева, 2008: 25).

Виділяють індивідуальні та колективні форми роботи з батьками, а також традиційні та нетра-

диційні. До традиційних форм співпраці сім'ї та школи відносяться:

- батьківські збори (в основному у формі лекції, обговорення тем успішності, поведінки учнів);
- участь батьків у Опікунських та Керуючих радах, що створюються відповідно до положень Законів України, що регулюють процес здобуття загальної середньої освіти;
- організація чергування батьків на різних шкільних заходах;
- проведення спільно з дітьми свят (часто за готовим сценарієм і в основному в початкових класах);
- участь батьків у батьківському комітеті класу або школи.

Використовуючи традиційні форми взаємодії з сім'єю, педагоги рік у рік спостерігають ту саму картину: щоразу бажаючих батьків увійти до батьківського комітету, взяти участь у шкільному заході, стає дедалі менше. Спостерігається криза традиційних форм співпраці батьків із педагогами. У зв'язку з цим актуальною проблемою, що стоїть перед школою, є розробка нових дієвих форм роботи з батьками задля виховання відповідальності молодших школярів.

Висновки. Нині в Україні посилюється увага держави та педагогічного співтовариства до питань взаємодії школи та сім'ї у вихованні відповідальності дітей та молоді в освітньому середовищі. Ефективним засобом вирішення названих проблем багато дослідників вважають взаємодію педагогів і батьків у духовно-моральному вихованні школярів. У реалізації завдань духовно-морального виховання школярів у державних документах та наукових дослідженнях важлива роль відводиться батькам. У Законі «Про освіту» йдеться про те, що батьки (законні представники) неповнолітніх учнів мають переважне право на навчання та виховання дітей перед усіма іншими особами. Вони повинні закласти основи фізичного, морального та інтелектуального розвитку дитини.

У Концепції «Нова українська школа» наголошується, що пріоритетними завданнями державної політики у галузі виховання є: створення умов для консолідації зусиль соціальних інститутів з виховання підростаючого покоління, забезпечення підтримки сімейного виховання, сприяння формуванню відповідального ставлення батьків або законних представників до виховання дітей.

Очевидно, що провідним завданням у сфері виховання в названому документі визначено: розвиток високоморальної особистості, що розділяє традиційні українські духовні цінності, яка здатна реа-

лізувати моральний, інтелектуальний, фізичний потенціал у суспільстві. У цьому контексті взаємодія школи та сім'ї слід розглядати як важливий ресурс підвищення ефективності духовно-морального виховання молодших школярів. Взаємодія сім'ї та школи в розрізі виховання відповідальності

молодших школярів розуміється сучасними дослідниками як детермінований освітньою ситуацією, опосередкований соціально-психологічними процесами зв'язок суб'єктів (і об'єктів) освіти, що призводить до кількісних та якісних змін вихідних якостей та станів зазначених суб'єктів та об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар О. В. Теоретико-методологічні засади ідеї педагогічної взаємодії учасників навчального процесу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. Вип. 7. С. 21–26.
2. Повалій Л. В. Взаємодоповнююча роль школи і сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: зб. наук. пр.* 2014. № 1 (35). С. 401–410.
3. Радченко О. В. Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі: монографія. Х.: Вид-во ХНУВС, 2008. 200 с.
4. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості : автореф. дис. ... д-ра. психол. наук / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 1997. 50 с.
5. Савчин М.В. Вікова психологія : навчальний посібник. К. : Академвидав. 2005. 360 с.
6. Сметанський М. І. Формування соціальної відповідальності вчителя в системі «школа-ВНЗ-школа» : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук.. К., 1994. 42 с.
7. Стаднік Н. В. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи : дис. ... канд. пед. наук / Інститут проблем виховання АПН України. К., 2009. 221 с.
8. Стаднік Н. В. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку як педагогічна проблема. Народна освіта: електронне наукове фахове видання. 2019. Вип. 1(37). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5566 (дата звернення: 30.09.2021).
9. Чаговець А. І. Історіографічний дискурс проблеми взаємодії учителів із батьками молодших школярів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 5 (98). С. 229–237.
10. Шевелева Т. Співпраця сім'ї та школи на сучасному етапі. *Початкова школа*. 2008. № 45. С. 25–28.

REFERENCES

1. Honchar O. V. Teoretyko-metodolohichni zasady idei pedahohichnoi vzaiemodii uchasnykiv navchalnoho protsesu [Theoretical and methodological principles of the idea of pedagogical interaction of participants in the educational process]. *Pedahohika, psykhologhiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. 2010. Vyp. 7. S. 21–26 [in Ukrainian].
2. Povalii L. V. Vzaiemodopovniuiucha rol shkoly i simi u formuvanni humannykh batkivsko-dytiachykh vzaiemyn [Complementary role of school and family in the formation of humane parent-child relationships]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* : zb. nauk. pr. 2014. № 1 (35). S. 401–410. [in Ukrainian].
3. Radchenko O. V. Tsinnisnyi vymir sotsialnoi vidpovidalnosti v demokratychnii derzhavi [Value dimension of social responsibility in a democratic state]: monohrafiia. Kh. : Vyd-vo KhNUVS, 2008. 200 s. [in Ukrainian].
4. Savchyn M. V. Psykhologichni osnovy rozvytku vidpovidalnoi povedinky osobystosti [Psychological foundations of responsible behavior of the individual] : avtoref. dys. ... d-ra. psykhol. nauk / Instytut pedahohiky i psykhologhii profesiinoi osvity APN Ukrainy. K., 1997. 50 s. [in Ukrainian].
5. Savchyn M.V. Vikova psykhologhiia [Age psychology]: navchalnyi posibnyk. K. : Akademydav. 2005. 360 s. [in Ukrainian].
6. Smetanskyi M. I. Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti vchytelia v systemi «shkola-VNZ-shkola» [Formation of social responsibility of the teacher in the system “school-university-school”]: avtoref. dys. ... d-ra. ped. nauk. K., 1994. 42 s. [in Ukrainian].
7. Stadnik N. V. Vykhovannia vidpovidalnosti u ditei shestyrichnoho viku u vzaiemodii simi ta shkoly [Education of responsibility in children of six years of age in the interaction of family and school]: dys. ... kand. ped. nauk / Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy. K., 2009. 221 s. [in Ukrainian].
8. Stadnik N. V. Formuvannia pedahohichnoi kultury batkiv ditei rannoho viku yak pedahohichna problema [Formation of pedagogical culture of parents of young children as a pedagogical problem]. *Narodna osvita: elektronne naukove fakhove vydannia*. 2019. Vyp. 1(37). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5566 (data zvernennia: 30.09.2021). [in Ukrainian].
9. Chahovets A. I. Istoriohrafichnyi dyskurs problemy vzaiemodii uchyteliv iz batkamy molodshykh shkoliariv [Historiographical discourse of the problem of interaction between teachers and parents of primary school students]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. 2020. № 5 (98). S. 229–237. [in Ukrainian].
10. Shevelieva T. Spivpratsia simi ta shkoly na suchasnomu etapi [Cooperation of family and school at the present stage]. *Pochatkova shkola*. 2008. № 45. S. 25–28. [in Ukrainian].